

Н.М. Пілат

ЦІКАВА ГЕОГРАФІЯ

На допомогу вчителю

ТЕРНОПІЛЬ
НАВЧАЛЬНА КНИГА – БОГДАН

ББК 74.262.6
П32

Пілат Н.М.

П32 Цікава географія: На допомогу вчителю. —
Тернопіль: Навчальна книга — Богдан, 2009. — 96 с.

ISBN 978-966-10-0087-1

У посібнику представлено методику проведення туристично-краєзнавчої роботи в школі, пропонуються розробки різноманітних позакласних заходів та нестандартних уроків.

Для вчителів географії, учнів загальноосвітніх закладів, студентів.

ББК 74.262.6

Охороняється законом про авторське право.

Жодна частина цього видання не може бути використана чи відтворена в будь-якому вигляді без дозволу автора чи видавництва.

ISBN 978-966-10-0087-1

© Пілат Н.М., 2009

© Навчальна книга — Богдан,
макет, художнє оформлення, 2009

ТУРИСТИЧНО-КРАЄЗНАВЧА РОБОТА В ШКОЛІ

Суть, значення, завдання краєзнавства і туризму

Усіх людей на Землі, де б вони не жили, заворожує краса рідної природи: чарівні озера, темно-зелені ліси, кришталево-чисті водойми, різноманітний тваринний світ, екзотичні рослини. Потреба спілкування з живою природою стала особливо потрібною людям нашого технічного століття. Тому великого значення набув такий вид відпочинку, як туризм.

Сотні туристів йдуть у походи, вивчають природу, милуються її неповторною красою й одержують натхнення для подальшої творчої праці. Водночас вони повинні бути щирими її захисниками. Це перший обов'язок туриста. Кожна людина змалку повинна знати, як правильно поводитися на природі, берегти її. Наш обов'язок — навчити дітей правильної поведінки в природі. Адже дитячий туризм — основний засіб пізнання й успадкування історичних і культурних надбань свого народу, формування національної свідомості, любові до рідної Землі.

Не слід забувати, що наша природа — це наше багатство.

Перебудова загальноосвітньої і професійної школи спрямована на вдосконалення всієї справи навчання і виховання молоді, її підготовки до самостійного трудового життя. Вона ставить перед учителями вимоги щодо оптимального поєднання форм, засобів і методів педагогічного впливу на учнів, пробудження в них стійкого інтересу до пізнання світу. Одним з напрямів підвищення ефективності навчально-виховного процесу з географії є туристично-краєзнавча робота.

Експерсії і туристичні походи — важливий засіб формування світогляду школярів. Подорожі та експерсії розширюють кругозір, дають можливість краще пізнати історію та географію Вітчизни, пробуджують глибоку любов до природи. Закінчивши навчання, учні часто згадуватимуть рідну школу, туристські стежки, що вивели їх на широку дорогу життя, вечори біля вогнища, які згуртували їх і дали наснагу на добрі діла.

Туристичні подорожі та експерсії є великою школою життя для підрастаючого покоління. Крім виховання високих моральних якостей та естетичних почуттів, вони розвивають спостережливість дітей, уяву. Збагачуючи свій розум теорією, практикою пізнання дійсності, діти під час подорожей та експерсій пізнають життя у всій його різноманітності.

Туристично-краєзнавча робота дає учням багато вражень:

— вони вчаться розкривати причинно-наслідкові зв'язки у природі;

— краще розуміти та усвідомлювати окремі явища і закони природи.

Всебічні та тривалі спостереження над природними явищами сприяють формуванню в учнів матеріалістичного світогляду.

Екскурсії та походи рідним краєм є однією з важливих форм розширення та закріплення знань учнів, вони викликають потяг школярів до вивчення рідного краю.

Значущість туристично-краєзнавчої роботи полягає насамперед у тому, що через неї можна здійснити один з головних принципів навчання і виховання — принцип єдності теорії і практики, зв'язку навчання з життям. Теоретичні знання, здобуті в школі під час походів та екскурсій, отримують практичне застосування і в подальшому житті, впливають на вибір професії. Самостійно виконуючи практичні завдання, школярі вчаться систематизувати матеріал, робити записи, складати конспекти, працювати з документами. Такі вправи розвивають мислення і творчу душу дітей. А це вдається саме на екскурсіях і в туристських походах рідним краєм, через практичну участь дітей у суспільно-корисній праці.

У походах діти привчаються до самообслуговування, виробляють потрібні в житті навички та вміння, допомагають один одному, раціонально організують і культурно проводять свій відпочинок, зміцнюють здоров'я, виховують силу волі, високі моральні якості.

Екскурсії і туристичні походи відіграють важливу роль у формуванні дитячого колективу, виховують в учнів самостійність, підвищують відповідальність за доручену справу. У сформованому в походах дитячому колективі з високим моральним духом слабкий стає сильнішим, боязкий — сміливішим, байдужий — чуйнішим, ледар не може уникнути праці. У згуртованому єдиною метою колективі діти розкривають свої душевні якості, в них विकристалізуються найкращі риси характеру.

Багатогранне і різноманітне життя рідного краю дає невичерпне джерело наочного матеріалу для навчання та виховання дітей. Це допомагає цікаво подавати новий матеріал, поєднуючи теорію з практикою. Учні в своїх відповідях для підкріплення певного теоретичного положення наводять конкретні факти і приклади, почерпнуті під час екскурсій і туристських походів.

Юні туристи поповнюють зібраними матеріалами краєзнавчі куточки, кабінети та музеї своїх шкіл.

Туристично-краєзнавча робота в школі планується відповідно до вимог та загальних навчально-виховних завдань.

Основним завданням шкільного краєзнавства є всебічне вивчення рідного краю, збирання та узагальнення краєзнавчого матеріалу. Краєзнавчий принцип передбачає систематичне встановлення зв'язків між вивченням географії і тими знаннями, які здобувають учні в результаті безпосереднього дослідження краю. Обов'язкове використання у викладанні здобутих знань — головне призначення навчального краєзнавства.

Основне призначення туристсько-краєзнавчої роботи полягає в тому, щоб пов'язати чуттєве сприйняття з абстрактною думкою. Коли діти вивчають, наприклад, яр або досліджують джерело і безпосередньо бачать об'єкти, які вивчають, мають можливість протягом певного часу спостерігати за руйнівною дією води і заглибленням яру, то вони можуть виявити чинники, які сприяють його утворенню. На основі власних спостережень діти роблять відповідні висновки та узагальнення.

Матеріал, здобутий у процесі туристично-краєзнавчої роботи, поживляє урок, робить його цікавим, допомагає учням краще засвоїти нові поняття і терміни. Використання такого матеріалу дає змогу пов'язати навчання географії з життям, трудовою діяльністю місцевого населення.

Для того, щоб ефективно застосовувався краєзнавчий принцип у викладанні географії, вчитель повинен добре знати свій рідний край, вміти уміло підкреслити його географічну специфіку і володіти прийомами встановлення органічного зв'язку матеріалу програми з явищами та процесами навколишнього середовища. Кожен вчитель, який займається туристично-краєзнавчою роботою, має досконало володіти навиками туристичної роботи, вміло передавати її дітям. Адже розвиток краєзнавства неможливий без туризму, туристських походів і подорожей рідним краєм.

Виходячи з вимог, що їх висуває туристично-краєзнавча робота, вчитель повинен добре знати рідний край, систематично його вивчати, володіти азбукою туризму і навиками дослідника.

Краєзнавство, туризм і міжпредметні зв'язки

Набуті на екскурсіях і в туристських походах знання сприяють формуванню географічних понять. Матеріал, зібраний під час екскурсій, туристських походів можна використати як ілюстрації на уроках.

Маючи уявлення про географію рідного краю, легше засвоювати географію не тільки своєї, а й зарубіжних країн.

Під час екскурсій і походів учні на конкретних прикладах переконаються у практичному значенні географічних знань і досліджень для господарської діяльності людини. Вони вчаться орієнтуватися на місцевості, вимірювати відстані та знімати план території, визначати швидкість течії ріки, витрати її води та енергетичну потужність, збирати зразки гірських порід і ґрунтів, розпізнавати корисні копалини, працювати з фото- та кінокамерами, надавати першу допомогу потерпілому товаришу тощо.

Отже, походи та екскурсії дають дітям нові практичні навички, конче необхідні у житті.

Практичні вміння, набуті школярами під час екскурсій та походів, сприяють вивченню складних для засвоєння тем, наприклад, з географії “План і карта”.

Для поглиблення інтересу дітей до географії вчитель повинен пов’язувати відомості, одержані під час екскурсій і туристських походів, з навчальною програмою.

Але не тільки з географією потрібно пов’язувати краєзнавчу роботу. Адже туристські подорожі та екскурсії значною мірою можуть сприяти поглибленню знань з історії, біології, зоології, а також фізики, математики, астрономії, хімії, літератури та інших предметів, оскільки робляться різні описи, математичні та фізичні обчислення.

Розробляючи проекти маршрутів, подорожей, потрібно враховувати за можливістю весь комплекс міжпредметних зв’язків. При цьому потрібно зібрати від інших учителів відомості про те, який конкретно навчальний матеріал у тому чи іншому класі може бути пов’язаний з подорожами.

Значення походів і екскурсій

Основними формами туристично-краєзнавчої роботи з учнями є прогулянки, екскурсії, подорожі та походи, естафети, зльоти, експедиції. Ми зупинимося лише на екскурсіях та походах.

Екскурсія — форма туристично-краєзнавчої роботи, мета якої — закріпити знання, здобуті на уроках. Екскурсії охоплюють учнів усіх класів, їх проводять протягом навчального року. Особливе місце вони займають у шкільних програмах з географії.

Екскурсії вимагають від керівників та екскурсоводів ретельної попередньої підготовки і вмілого проведення. Вони мають великі дидак-

тичні переваги над класними заняттями і відзначаються високою педагогічною ефективністю.

На екскурсіях учителі разом зі своїми вихованцями мають справу з такими об'єктами, явищами і процесами, які наочно показати можна тільки в натурі. Екскурсії у природу і на виробництво мають велике значення для виховання в учнів почуття патріотизму. Тут у всій повноті розкривається чарівність рідного краю і велич Батьківщини. Нині, коли питання раціонального природокористування та охорони набуло першорядного значення, роль екскурсій у природу ще більше зростає.

Екскурсія, як і урок, має свою мету, тему, план і методи роботи. Мета екскурсії визначається змістом матеріалу, що вивчається, а саме: попереднє накопичення уявлень, збирання ілюстрованого матеріалу, закріплення матеріалу, вироблення умінь і навичок самостійної роботи на місцевості. Основними методами роботи на екскурсіях є групові спостереження, їх поєднують із самостійною роботою учнів.

Походи — це триваліша за часом і складніша за формою, порівняно з екскурсією, туристсько-краєзнавча робота. Їх тривалість коливається від 1 до 30 днів. Основна відмінність туристського походу від екскурсії полягає в тому, що в поході проводяться спостереження за різноманітними об'єктами, явищами і процесами, які зустрічаються на маршруті за попередньо складеним насиченим планом, тоді як екскурсія передбачає вивчення точно відібраних об'єктів, явищ і процесів за спеціальною програмою.

Під час походів та екскурсій створюються умови для робіт дослідницького характеру. Дослідницька робота може проводитися за різноманітною тематикою залежно від віку школярів, рівня їхньої підготовленості до виконання певних завдань. Ця робота повинна бути суспільно корисною (збирання гербарію, заходи охорони природи і культурно-історичних пам'яток, проведення найпростіших обстежень тощо).

У походах та на екскурсіях учні під керівництвом учителя географії проводять такі дослідження: геологічні, метрологічні, гідрологічні, ґрунтові, геоботанічні, зоогеографічні, ландшафтні, економіко-географічні та інші.

Дослідницька робота учнів на екскурсіях та в походах допомагає їм міцно закріпити і розширити знання, здобуті в школі, сприяє формуванню у дітей любові до науки, виробленню перших навичок наукового дослідження. Відчувши смак творчої роботи, багато хто зі старшокласників вже не хоче розлучатися з наукою і, закінчивши середню школу, йде через вищі учбові заклади у велику науку.